УДК 378.012.11.234
DOI: https://doi.org/10.17721/2616-7786.2020/6-1/2

М. Васильєва-Халатникова, канд. пед. наук, асист.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID iD 0000-0002-8488-4602

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ІНКЛЮЗІЇ У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ ДЛЯ ЛЮДИНИ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Представлено особливості організації соціокультурного середовища інклюзії у закладі освіти для людини з інвалідністю. Проаналізовано визначення соціокультурного середовища, сформульовано власне визначення феномена для людини з інвалідністю. Розроблено модель соціокультурного середовища закладу освіти для людини з інвалідністю, що включає зовнішні та внутрішні фактори, компоненти, які впливають на неї, вхідні потоки та вихідний продукт.

Ключові слова: інклюзія, соціокультурне середовище, модель інклюзії, людина з інвалідністю, соціалізація людини з інвалідністю.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день склався певний консенсус щодо важливості інтеграції людини з інвалідністю у соціум. Цей етап пов'язаний із трансформацією суспільного і державного ставлення до людини з інвалідністю, з визнанням не тільки рівності її прав, а й усвідомленням суспільством свого обов'язку забезпечити такій людини рівні з усіма можливості в різних сферах життя, включаючи освіту.

Ми концентруємо увагу на основних сегментах інклюзії. Інклюзивний підхід в освіті свідчить про перехід до соціальної моделі, яка стверджує: причина інвалідності – не в самому захворюванні як такому, а в існуючих у суспільстві бар'єрах та стереотипах.

Поява ідей доступної освіти зумовлює об'єктивні зміни зв'язків усередині освітніх систем, унаслідок чого народжується нова об'єктна галузь дослідження – інклюзивна освіта. Отже, з'являється новий соціальний феномен розвитку української освітньої системи.

Аналіз досліджень та публікацій. Однією з цілей інклюзії як процесу в освіті є забезпечення доступу до навчання з урахуванням можливостей людини з інвалідністю (Байда Л. Ю. [1], Васильєва-Халатникова М. О. [2], Мальчик М. В. [3], Миронова С. П. [4], Миськів Л. І. [5], Чайковський М. Є. [6] та ін.), тому реалізація інклюзивної освіти має відповідати конкретним вимогам і мати можливість змінюватись, підшиковуючись під особливі освітні потреби людини з інвалідністю.

Педагогічні умови реалізації інклюзивної освіти поєднують у собі умови, що належать до систем загальної та спеціальної освіти. Умови системи освіти не можуть повністю відповідати потребам людини з інвалідністю, часто вони консервативні, витісняють суб'єкти освітнього процесу, які мають індивідуальні потреби в освіті.

Мета статті – дослідити особливості організації соціокультурного середовища інклюзії в закладі освіти для людини з інвалідністю.

На сучасному етапі в Україні інклюзивна освіта утворює цілісну систему, яка характеризується особливими умовами для включення людини з інвалідністю в освітнє середовище. Соціокультурне середовище в закладі освіти має транслювати ідеї моральності, толерантності, гуманності, ціннісного підходу до особистості кожної людини та сприяти подоланню духовної кризи сучасної цивілізації засобами освіти як соціокультурного інституту.

Макаренко А. С. розглядав середовище як колектив і описав його вплив на кожну людину: "Колектив, будучи загалом єдиним, у той же час дає можливість кожній окремій особистості розвивати свої особливості, зберігати свою індивідуальність" [7, с. 155].

Мудрик А. В. описує соціальне середовище як дуже різне не лише на кожному віковому етапі, але й залежно від того, у яких конкретно умовах росте і розвивається людина. Він зазначає, що соціокультурні завдання середовища "…пізнавальні, морально-етичні, ціннісно-змістові – специфічні для кожного вікового етапу в конкретному соціумі в певний період його історії" [8, с. 121].

Під соціокультурним середовищем закладу освіти розуміємо простір спільної життєдіяльності, що забезпечує вибір цінностей, освоєння культури, життєвих смислів, способів культурної самореалізації, розкриття індивідуальних ресурсів особистості, структура якого детермінована особливостями освітнього закладу.

Аналіз результатів. Аналіз визначень соціокультурного середовища дозволив нам сформувати власне визначення феномена для людини з інвалідністю: соціокультурне середовище – це оточення людей в освітньому закладі, що включає в себе соціальні групи, інформаційні потоки, вплив різних громадських організацій, культурно-просвітницькі заходи, ціннісні та моральні якості суб'єктів, що спільно впливають на зміну й утворення внутрішніх настанов і зовнішніх характеристик об'єкта і його соціалізацію.

Модель соціокультурного середовища закладу освіти для людини з інвалідністю включає в себе зовнішні та внутрішні фактори, компоненти, що впливають на неї, вхідні потоки і вихідний продукт (рис. 1). Далі розглянемо ці елементи.

Зовні на соціокультурне середовище установи освіти впливає низка факторів, які можна поділити на такі групи:

- до макрофакторів у даному випадку належатимуть країна, суспільство, держава, етнос, релігія;
- до мезофакторів – регіональне розташування, ЗМІ, муніципальне положення;
- до мікрофакторів – сімейний уклад, державні, приватні й релігійні організації та фонди [9].

Усі ці фактори створюють культурне і соціальне оточення людини і впливають на діяльність закладів освіти та системи освіти в цілому. Залежно від місцезнаходження, загальної системи освіти, традицій суспільства, культури і релігії модель соціокультурного середовища закладу освіти може помітно відрізнятися.

У внутрішнє соціокультурне середовище закладу освіти включається низка компонентів. Виходячи з наведеного визначення соціокультурного середовища закладу освіти, виділимо в них основні групи: мікросоціум закладу освіти, що складається із групи людей і зв'язків між ними; обмін інформацією у процесі навчання; стан фізичного середовища навчального закладу та рівень технічної оснащеності; загальний напрям підготовки людини і навчальний графік закладу; психологічні налаштування суб'єктів навчального процесу; виховний процес, здійснюваний у формі організації культурних і позанавчальних заходів [10, с. 112–114]. Наведемо більш детальну характеристику цих компонентів середовища освітньої організації.

© Васильєва-Халатникова М., 2020

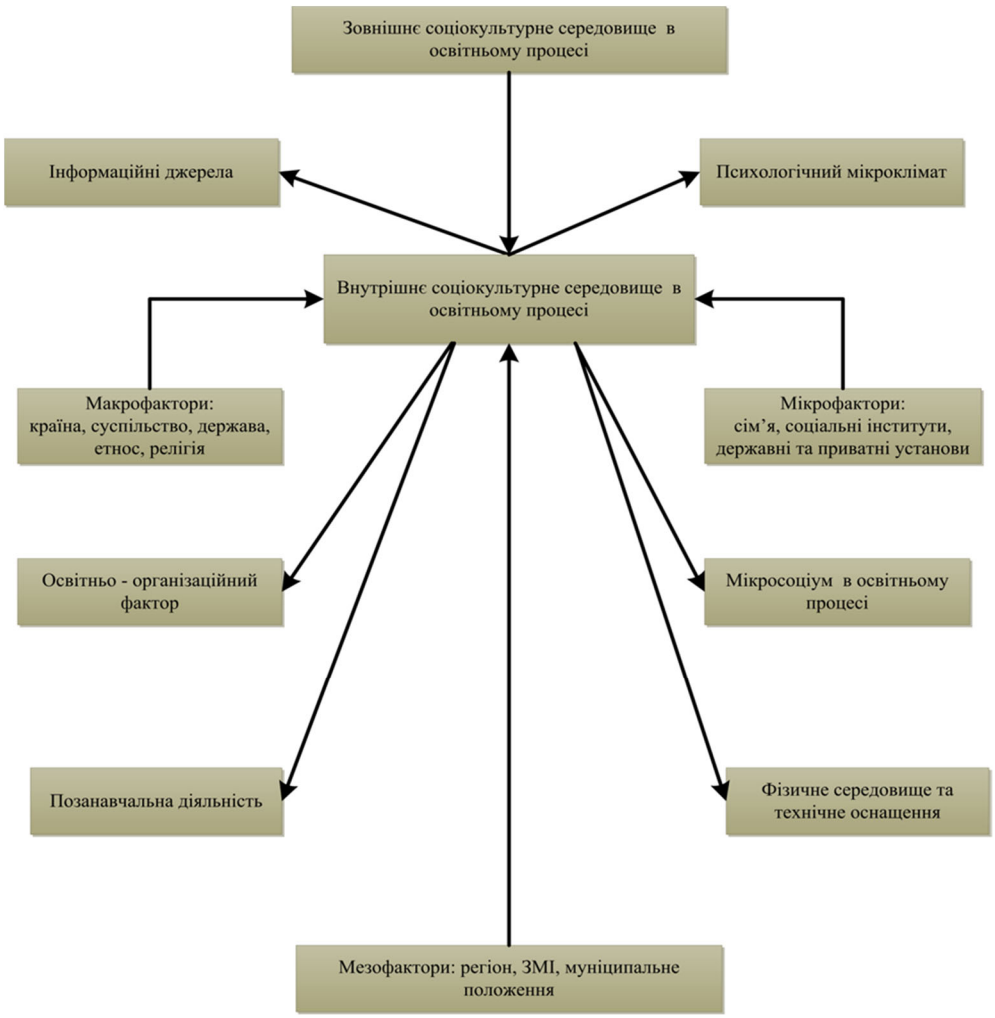

Рис. 1. Модель соціокультурного середовища закладу освіти для людини з інвалідністю

Інформаційні потоки, які під час навчання в закладі освіти включають обмін навчальною інформацією між суб'єктами освітнього процесу, відповіді під час навчальних занять, роботу в бібліотеці, у глобальній мережі інтернет та внутрішній мережі закладу освіти, спілкування з однолітками, звернення до ЗМІ, участь у клубах, секціях, мають бути пристосовані до потреб людини з інвалідністю.

Фізичне середовище закладу освіти має бути ергономічним і сприяти мобільності людини з інвалідністю. Для цього необхідне використання підйомників, пандусів, оснащення навчального простору ліфтами, спеціальними санвузлами, широкими коридорами і дверними отворами.

Мікросоціум закладу освіти повинен бути готовий до прийняття людини з інвалідністю. Соціально-психологічний клімат усередині колективу, що входить до освітнього простору закладу освіти, залежить від загальної культури, освітньої політики, впливу інформаційних потоків і внутрішніх соціально-психологічних настанов кожного члена даного співтовариства. На нього можуть впливати позанавчальні заходи – спільні свята, екскурсії, проведені закладом освіти, з метою впровадження інклюзивної освіти та прийняття людини з інвалідністю.

Результати та їх обговорення. Розглянемо практичну реалізацію моделі соціокультурного середовища для людини з інвалідністю в середовищі закладу освіти.

У дослідженні брали участь 138 студентів закладів вищої освіти м. Києва віком від 17 до 23 років (у тому числі 9 студентів з інвалідністю) і 24 викладачі та співробітники. Далі всі дослідження проводилися на тому ж контингенті студентів, змінювався лише обсяг вибірки з генеральної сукупності.

Таблиця 1

Оцінка умов соціокультурного середовища в закладі освіти

КРИТЕРІЇ	ОЦІНКА
Ставлення студентів до включення людини з інвалідністю в освітню систему	66 % опитаних поставились позитивно
Готовність студентів надати допомогу та підтримку в ході освітнього процесу людині з інвалідністю (психологічний фактор)	43 % студентів готові надати необхідну допомогу
Ставлення викладачів та співробітників закладу освіти до потреб людини з інвалідністю (усередині мікросоціуму)	68 % викладачів та співробітників закладів освіти нейтрально сприймають потреби людини з інвалідністю
Розвиток ергономічного середовища та зручного середовища для переміщення (фізичний фактор)	64 % опитаних зазначили їх відсутність
Використання технічних засобів реабілітації (технічний фактор)	48 % опитаних не використовували спеціальні технічні засоби в навчанні
Ставлення співробітників (усередині мікросоціуму)	49 % співробітників ставляться лояльно та позитивно
Участь у позанавчальній діяльності	58 % опитаних позитивно ставляться до участі людини з інвалідністю

Більше половини студентів ставились позитивно до розвитку інклюзивної освіти та прийняття у свою групу студента з інвалідністю, що є сприятливим фактором розвитку соціального середовища (табл. 1). Студенти готові допомагати людині з інвалідністю в освітньому процесі, а також при переміщенні будівлею, аудиторіями; позитивно про це відгукнулися 43 % опитаних. Чи готові надати підтримку людині з інвалідністю співробітники установ освіти? Студенти оцінили рівень їхньої лояльності в 49 % випадках. Як показали результати дослідження, викладачі та співробітники закладу освіти поки не готові до навчання людини з інвалідністю. Методична непідготовленість створює бар'єри для їх навчання. Іншою перешкодою стала недостатня технічна оснащеність навчального процесу спеціальними засобами реабілітації. Це впливає на адаптацію людини з інвалідністю до умов навчального та соціокультурного середовища, а також на впровадження інклюзивної освіти.

Наведена модель соціокультурного середовища закладу освіти для людини з інвалідністю та практична оцінка її умов можуть бути застосовані для будь-якого закладу інклюзивної спрямованості.

Соціокультурне середовище інклюзії в закладі освіти для людини з інвалідністю має транслювати ідеї моральності, толерантності, гуманності, ціннісного підходу до особистості та сприяти подоланню духовної кризи сучасної цивілізації засобами освіти як соціокультурного інституту.

У подальших наукових розвідках планується дослідження проблем соціальної інклюзії, створення інклюзивного середовища для людей з інвалідністю.

Список використаних джерел

1. Байда Л. Ю. Тренінговий модуль "Міжвідомчий підхід у впровадженні інклюзивного навчання" / Л. Ю. Байда, О. В. Красюкова-Еннс : канад.-укр. проєкт "Інклюз. освіта для дітей з особливими потребами в Україні". – К., 2013. – 47 с.

2. Васильєва-Халатникова М. О. Інклюзія у позашкільному освітньому просторі для дитини з інвалідністю : тематичний випуск "Вища освіта в Україні у контексті інтеграції до європейського освітнього простору" / М. О. Васильєва-Халатникова. – К., 2019. – С. 84–93.

3. Мальчик М. В. Компетентнісно орієнтована економічна освіта: завдання для інклюзивного навчання : навч.-метод. посіб. / М. В. Мальчик, І. В. Васюк, А. Я. Вознюк. – Дубно ; К. : Ун-т "Україна", 2015. – 320 с.

4. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / С. П. Миронова. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2016. – 163 с.

5. Миськів Л. І. Правові проблеми інклюзивної освіти в Україні : монографія / Л. І. Миськів. – Харків : НікаНова, 2014. – 454 с.

6. Чайковський М. Є. Соціально-педагогічна робота з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі : монографія / М. Є. Чайковський / Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини "Україна"; Хмельниц. ін-т соц. технологій; Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Ун-т "Україна", 2015. – 435 с.

7. Інклюзивне навчання: організаційне, змістове та методичне забезпечення : навч.-метод. посіб. / С. П. Миронова та ін. ; за заг. ред. С. П. Миронової. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2015. – 235 с.

8. Мудрик А. В. Социальная педагогика / А. В. Мудрик. – М., 2016. – 342 с.

9. Універсальний дизайн в освіті : посіб. для педагогів / Всеукр. фонд "Крок за кроком", проєкт "Інклюз. освіта: крок за кроком" ; упорядкування Н. З. Софій. – К. : Плеяди, 2015. – 76 с.

10. Chernukha N. M. Inclusive education: international experience and ukrainian realities / N. M. Chernukha, L. S. Tokaruk, M. O. Vasylieva-Khalatnykova // Інноваційна педагогіка. – 2019. – Вип. 11. – Т. 3. – С. 153–157.

References

1. Bayda L. YU. Treninhovyy modul "Mizhvidomchyy pidkhid u vprovadzhenni inklyuzyvnoho navchannya" / L. YU. Bayda, O. V. Krasyukova-Enns : kanad.-ukr. proyekt "Inklyuz. osvita dlya ditey z osoblyvymy potrebamy v Ukrayini". K., 2013. 47 s.

2. Vasylyeva-Khalatnykova M. O. Inklyuziya u pozashkilnomu osvitnomu prostori dlya dytyny z invalidnistyu : tematychnyy vypusk "Vyshcha osvita v Ukrayini u konteksti intehratsiyi do yevropeyskoho osvitnoho prostoru". K., 2019. S. 84–93.

3. Malchyk M. V. Kompetentnisno oriyentovana ekonomichna osvita: zavdannya dlya inklyuzyvnoho navchannya : navch.-metod. posib. / M. V. Malchyk, I. V. Vasyuk, A. YA. Voznyuk. Dubno ; K. : Un-t "Ukrayina", 2015. 320 s.

4. Myronova S. P. Pedahohika inklyuzyvnoyi osvity : navch.-metod. posib. Kam'yanets-Podilskyy : K-PNU im. I. Ohiyenka, 2016. 163 s.

5. Myskiv L. I. Pravovi problemy inklyuzyvnoyi osvity v Ukrayini : monohrafiya. Kharkiv : Nika Nova, 2014. 454 s.

6. Chaykovskyy M. YE. Sotsialno-pedahohichna robota z moloddyu z osoblyvymy potrebamy v inklyuzyvnomu osvitnomu prostori : monohrafiya / M. YE. Chaykovskyy / Vidkrytyy mizhnar. un-t rozvytku lyudyny "Ukrayina"; Khmelnyts. in-t sots. tekhnolohiy; Luhan. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. K. : Un-t "Ukrayina", 2015. 435 s.

7. Inklyuzyvne navchannya: orhanizatsiyne, zmistove ta metodychne zabezpechennya : navch.-metod. posib. / za zah. red. S. P. Myronovoyi. Kam'yanets-Podilskyy : K-PNU im. I. Ohiyenka, 2015. 235 s.

8. Mudryk A. V. Sotsyalnaya pedahohyka. Moskva, 2016. 342 s.

9. Universalnyy dyzayn v osviti : posib. dlya pedahohiv / Vseukr. fond "Krok za krokom", proyekt "Inklyuz. osvita: krok za krokom" ; uporyadkuvannya N. Z. Sofiy. Kyyiv : Pleyady, 2015. 76 s.

10. Chernukha N. M. Inclusive education: international experience and ukrainian realities. *Innovatsiyna pedahohika*. 2019. Vyp. 11. T. 3. S. 153–157.

Надійшла до редколегії 05.02.2020
Рецензовано 19.02.2020

M. Vasylieva-Khalatnykova, Ph.D., Assist.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID iD 0000-0002-8488-4602

FEATURES OF THE ORGANIZATION OF THE SOCIOCULTURAL ENVIRONMENT OF INCLUSION IN THE INSTITUTION OF EDUCATION FOR PERSONS WITH DISABILITIES

The article presents the peculiarities of organization of socio-cultural environment of inclusion in educational institution for a person with disability. Analyzing the definitions of the sociocultural environment has allowed us to form our own definition of the phenomenon for a person with a disability: the sociocultural environment is the environment of people in an educational institution, which includes social groups, information flows, the influence of various public organizations, cultural and educational activities, values and moral qualities of the sub objects, jointly affect the change and formation of internal installations and external characteristics of the object and its socialization. We have developed a model of the sociocultural environment of a disability education institution that includes external and internal factors that affect its components, inputs, and output.

The model of sociocultural environment of educational institution for people with disabilities includes external and internal factors that affect its components, input flows and output product. Externally, the sociocultural environment of the educational institution is influenced by a number of factors that can be divided into the following groups: macrofactors, mesofactors, microfactors.

The study was attended by 46 students of Taras Shevchenko National University of Kyiv, specialty "Social Pedagogy" aged 17 to 23 years (including 3 students with disabilities) and 8 teachers and employees. Further, all the studies were conducted on the same contingent of students, only the volume of samples from the general population was changed.

More than half of students were positive about the development of inclusive education and adoption into their group of students with disabilities, which is a favorable factor in the development of social environment.

Keywords: inclusion, socio-cultural environment, model of inclusion, people with disabilities, socialization of a person with a disability.

М. Васильева-Халатникова, канд. пед. наук, ассист.,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
ORCID iD 0000-0002-8488-4602

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ СРЕДЫ ИНКЛЮЗИИ В УЧРЕЖДЕНИИ ОБРАЗОВАНИЯ ДЛЯ ЛЮДЕЙ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ

Представлены особенности организации социокультурной среды инклюзии в учебном заведении для человека с инвалидностью. Проанализированы определения социокультурной среды, сформулировано собственное определение феномена для человека с инвалидностью: социокультурная среда – это окружение людей в образовательном учреждении, включающее в себя социальные группы, информационные потоки, влияние различных общественных организаций, культурно-просветительские мероприятия, ценностные и нравственные качества субъектов, которые совместно влияют на изменение и образование внутренних установок и внешних характеристик объекта и его социализацию. Разработана модель социокультурной среды учебного заведения для человека с инвалидностью, включающая в себя внешние и внутренние факторы, влияющие на нее компоненты, входящие потоки и исходный продукт.

Ключевые слова: инклюзия, социокультурная среда, модель инклюзии, человек с инвалидностью.